

К.К. КАРПЕНКО

Сумський державний педагогічний
університет ім. А.С. Макаренка
вул. Роменська, 87, Суми, 40002, Україна

НОВІ ТА РІДКІСНІ ДЛЯ УКРАЇНИ ВИДИ МАКРОМІЦЕТІВ ІЗ ПІВНІЧНО-СХІДНОЇ ЧАСТИНИ ЛІВОБЕРЕЖНОГО ЛІСОСТЕПУ

Ключові слова: макроміцети, нові та рідкісні види, Україна, Лісостеп.

Протягом 1972–2002 рр. ми цілеспрямовано досліджували макроміцети в усіх природних і штучних біогеоценозах північно-східної частини Лівобережного Лісостепу України, що територіально збігається з двома фізико-географічними областями — Сумським підвищенням Лісостепом і Північним Полтавським Лісостепом [9]. Їх результати опубліковані лише частково і стосуються насамперед шапинкових грибів, у тім числі 28 нових для мікобіоти країни видів [6–8].

У статті представлено анотований список виявлених нами 39 рідкісних видів макроміцетів¹, які, за прийнятою в дев'ятому виданні «Ainsworth & Bisby's Dictionary of the Fungi» [14] системою, належать до порядків *Pezizales* класу *Ascomycetes* (9 видів із 8 родів, 7 родин), *Agaricales* (24 види із 18 родів 9 родин), *Boletales* (3 види з 3 родин), *Hymenochaetales* (1 вид), *Polyporales* та *Phallales* (по 2 види) класу *Basidiomycetes*. Серед них 3 види є новими для мікобіоти України, 6 занесені до Червоної книги України [13]. Гриби визначали за вітчизняними та іноземними виданнями [1–5, 9, 10, 12, 15, 16].

Ascomycota

Ascomycetes

Pezizales

Discinaceae

Gyromitra slonevskii Heluta — на гнилій деревині *Populus tremula* L., злегка прикритій ґрунтом; у підніжжя крутого схилу глибокої балки на лівому корінному березі р. Псел, в угрупованні діброви з участю в деревостані берези, вільхи клейкої, осоки (поблизу локусу *Allium ursinum* L.), в урочищі Гнилиця (кв. 81) Сумського лісництва Сумського держлісгоспу, поблизу с. Токарі Сумського р-ну Сумської обл. (11.05.1981). У квітні 1999 р. у Канівському р-ні Черкаської обл. та на південній околиці Києва (три місцезростання) вид вперше описав В.П. Гелюта як новий для науки [1]. Наша знахідка є четвертою в Україні.

¹ Умовні позначення видів у списку: * — нові для України, ** — занесені до Червоної книги України.

Tuberaceae

***Hydnotria tulasnei** (Berk.) Berk. et Broome — у ґрунті; дубово-сосновий ліс на надзаплавній терасі р. Псел; біля с. Бишкiнь Лебединського р-ну Сумської обл. (31.08.1992, 01.09.1992). В Україні виявлений вперше. Відомі знахідки виду в Європі (Італія, Польща, Англія) та у Північній Америці [16].

Helvellaceae

Macropodia macropus (Pers.) Fuckel — на ґрунті; дубово-сосновий ліс біля с. Селище Лебединського р-ну Сумської обл. (01.07.1977).

Morchellaceae

****Morchella steppicola** Zerova — на ґрунті; лучні степи у заповіднику «Михайлівська цілина» (20.04.1972, 08.05.1973, 16.04.1974, 21.04.1984) і біля с. Рябушки (02.05.2001) Лебединського р-ну Сумської обл.; м. Суми, на корінному березі р. Стрiлка (22.04.1973); с. Олександрiвка Сумського р-ну, в Підліснiвському ботанiчному заказнику (12.05.1995) і на території геологічної пам'ятки природи Гора Золотуха поблизу м. Ромни (04.05.1991).

Verpa conica O.F. (Müll.) Sw. — на ґрунті; кленово-липово-дубовий ліс; біля с. Токарі Сумського р-ну (18.05.1974).

Pyronemataceae

Otidea leporina (Pers.) Fuckel — на ґрунті; дубовий ліс на надзаплавній терасі р. Псел; поблизу м. Лебедин (20.09.1984, 18.08.1974), с. Будилка Лебединського р-ну Сумської обл. (21.09.1984).

Pezizaceae

Peziza alnicola (Vel.) Smiz. — на поваленому гнилому стовбурі *Alnus glutinosa* (L.) Gaertn.; вiльховий ліс, кв. 86 Боровенькiвського лісництва Лебединського держлісгоспу, поблизу с. Московський Бобрик Лебединського р-ну Сумської обл. (13.11.2000).

Peziza badia Pers. — на ґрунті; на схилі балки з кількома деревами *Pinus sylvestris* L., *Betula pendula* Roth серед материкових справжніх лук; біля с. Могриця Сумського р-ну (07.09.1998).

Sarcosomataceae

Urnula craterium (Schwein.) Fr. — на повалених гнилих гілках листяних дерев; кленово-липово-дубові ліси; поблизу сіл Вакалівщина (25.04.1974) і Токарі (19.04.1977) Сумського р-ну.

Basidiomycota

Basidiomycetes

Agaricales

Agaricaceae

****Leucoagaricus macrorrhizus** Locq. ex Horak — на ґрунті; лучний степ біля с. Таратугине Краснопільського р-ну Сумської обл. (28.09.2000).

Montagnea candollei Fr. — на ґрунті; лучний степ; біля с. Синiвка Липоводолинського р-ну Сумської обл. (14.06.1991).

*****Phaeolepiota aurea* (Fr.) Maire ex Konrad et Maubl.** — на ґрунті; узлісся діброви; біля смт Краснопілля Сумської обл. Зібрав О.С. Родінка (28.09.2000).

Coprinaceae

***Coprinus silvaticus* Peck** — на гнилій деревині поваленого стовбура; кленово-липово-дубовий ліс поблизу м. Тростянець Сумської обл., у кв. 5 Нескучанського лісництва, на території Тростянецького парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва (27.09 і 28.10.1988).

Cortinariaceae

***Inocybe patouillardii* Bres.** — на ґрунті; на узліссі липово-дубового лісу на корінному березі р. Псел; біля с. Барилівка Краснопілляського р-ну Сумської обл. (07.06. і 22.07.1983, 24.06.1984).

****Phaeomarasmium granulatus* J.E. Lange** — на ґрунті (серед мохів); поряд із трав'яно-моховим болотом на борівій терасі р. Ворскла; біля с. Климентове Охтирського р-ну Сумської обл. (17.07.1984).

***Phaeomarasmium erinaceus* (Fr.) Kühner** — на опалих гілках *Salix alba* L.; прирусловий вербник у заплаві р. Псел; біля с. Михайлівка Лебединського р-ну Сумської обл. (16.07.1984).

Hygrophoraceae

***Gliophorus psittacinus* (Schaeff.: Fr.) Herink** — на ґрунті; материкові луки (пасовище) на схилі балки; біля с. Івахнівка Краснопілляського р-ну Сумської обл. (09.06.2001).

Lycoperdaceae

***Bovista graveolens* Schwab.** — на ґрунті; дубовий ліс, Піщанське лісництво; біля с. Кияниця Сумського р-ну (14.09.1984).

***Lycoperdon pedicellatum* Peck** — на ґрунті; торф'янисті луки біля с. Верхня Сироватка Сумського р-ну (12.09.1981).

Marasmiaceae

***Baeospora myosura* (Fr.: Fr.) Singer** — на опалих шишках *Pinus sylvestris* L.; соснові ліси біля м. Суми (14.10.1998), с. Вільшана Недригайлівського р-ну Сумської обл. (08.10.1978); на опалих шишках *Picea abies* (L.) Karst. — штучний ялинник серед діброви; біля сіл Поділ, Великі Будки Недригайлівського р-ну Сумської обл. (12.10.2002).

Pluteaceae

***Amanita vittadini* (Morgan) Vittad.** — на ґрунті; у степовій балці на корінному березі р. Стрілка, поряд із лісосмугою з *Quercus robur* L.; поблизу м. Суми (20.07.1984). Відомо про знахідки виду в заповіднику «Михайлівська цілина» [3].

***Pluteus atromarginatus* (Singer) Kühner** — на пнях *Pinus sylvestris*; соснові ліси; біля сіл Климентове Охтирського р-ну (13.08.1998), Бишкінь Лебединського р-ну (01.09.1992), Філонове Недригайлівського р-ну Сумської обл. (28.09.2002).

P. aurantiorugosus (Trog) Sacc. — на пнях листяних дерев; дубові ліси; біля с. Станова Тростянецького р-ну (10.09.1973), м. Тростянець Сумської обл. (кв. 5 Нескучанського лісництва Тростянецького держлісгоспу), на території Тростянецького парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва (13.09.1998).

P. pellitus (Pers.: Fr.) P. Kumm. — на пнях листяних дерев; сквер у с. Хоружівка Недригайлівського р-ну Сумської обл. (07.07.1980); дубовий ліс; біля с. Вільшана (28.08.1984); дубово-сосновий ліс; кв. 51 Низівського лісництва Сумського держлісгоспу, біля смт Низи Сумського р-ну (27.07.2000).

Strophariaceae

Pholiota albocrenulata (Peck) Sacc. — на поваленому стовбурі *Populus*; заплава р. Сироватка; біля смт Краснопілля Сумської обл. (28.09.2000). Зібрав О.С. Родінка.

Tricholomataceae

Arhenia spathulata (Fr.) Redhead — на мохах; мокрий заплавний вільшняк та біловербник; біля с. Великий Вистороп Лебединського р-ну Сумської обл., у гідрологічному заказнику «Галине болото» (07.07.2000).

Mniopetalum bryophilum (Pers. per Fr.) Donk — на вкритих мохом сухостійних гілках *Salix cinerea* L.; евтрофне чагарникове болото на боровій терасі р. Псел; біля м. Суми (17.06.1985).

**Mycena permixta* (Britzelm.) Sacc. — на мертвих рештках *Sphagnum* sp.; сфагнова сплавина у заростаючому озері на боровій терасі р. Псел (кв. 51, виділ 3 Низівського лісництва Сумського держлісгоспу), біля смт Низи Сумського р-ну (27.07.2000).

M. smithiana Kühner — на листовому опаді; кленово-липово-дубові ліси; біля с. Токарі Сумського р-ну (29.05.1974), м. Суми (03.06.1974).

Tephrocycbe palustris (Peck) Donk — на мертвих рештках сфагнових мохів (*Sphagnum* sp); улоговинні сфагнові болота на борових терасах річок Псел (біля сіл Московський Бобрик та Будилка Лебединського р-ну Сумської обл.) та Ворскла (біля с. Климентове Охтирського р-ну Сумської обл.) [5]; на сфагновій сплавині серед озера на боровій терасі р. Сироватка (гідрологічна пам'ятка природи «Озеро Журавлине»), біля сіл Стінка і Залізник Сумського р-ну (18.08. і 10.09.2000); в улоговинному сфагновому болоті на надзаплавній терасі р. Псел, біля смт Низи Сумського р-ну, у кв. 51, виділ 3 Сумського лісництва Сумського держлісгоспу (27.07.2000).

Xeromphalina belliae (Johnston) Kühner et Maire — на сухих стеблах *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.; високотравні болота та угруповання повітряно-водної рослинності; біля с. Куданівка Лебединського р-ну Сумської обл., у заплаві р. Псел — 26.10.1985 [5]; у заплаві р. Сула (Недригайлівський гідрологічний заказник), біля с. Березняки Недригайлівського р-ну та смт Недригайлів Сумської обл. (09. і 23.11.2002).

Boetales

Boletaceae

Leccinus holopus (Rostk.) Watling — на торфі; улоговинні сфагнові болота і сплавини з березою (*Betula pubescens* Ehrh.) на борових терасах р. Ворскла (заповідне урочище Литовський бір Охтирського лісгоспу, біля с. Климентове Охтирського р-ну Сумської обл.; 17.07. і 26.08.1984, 13.09.1998, 07.09.2000) і р. Псел (біля сіл Будилка і Московський Бобрік Лебединського р-ну Сумської обл.; 27.09.1983, 12.10.1990; біля смт Низи Сумського р-ну, у кв. 51 Низівського лісництва; 27.07.2000), р. Сирватка (біля с. Залізняк Сумського р-ну, на території гідрологічної пам'ятки природи «Озеро Журавлине»; 18.08. і 10.09.2000).

Gomphidiaceae

Gomphidius roseus (Fr.) P. Karst. — на ґрунті; сосновий бір лишайниковий; біля сіл Московський Бобрік і Боровенька Лебединського р-ну Сумської обл. (20.09.1978, 23.09.2000).

Sclerodermataceae

Scleroderma bovista Fr. — на ґрунті; узлісся соснового лісу; урочище Литовський бір Литовського лісництва Охтирського держлісгоспу (заповідне лісове урочище); біля с. Климентове Охтирського р-ну Сумської обл. (30.09.1972).

Hymenochaetales

Hymenochaetaceae

Polystictus circinatus (Fr.) P. Karst. — на гнилому пні *Pinus sylvestris*; сосновий ліс на борівій терасі р. Псел; біля с. Кулики Лебединського р-ну Сумської обл. (11.09.1989).

Phallales

Geastraeae

Trichaster melanocephallus Czern. — на ґрунті; дубовий ліс біля с. Кияниця Сумського р-ну Сумської обл. (09.07.1974).

Phallaceae

****Mutinus caninus Fr.** — на ґрунті; кленово-липово-дубові ліси біля сіл Токарі (08.09.1974), Вакалівщина (15.09.1984), Пролетарське Сумського р-ну Сумської обл., у ботанічному заказнику Банний яр (20.10.1991).

Polyporales

Meripillaceae

****Grifola frondosa (Fr.) Gray** — на коренях *Quercus robur* L.; ліси формаші дуба звичайного; біля м. Тростянець, у лісовому урочищі Маківського лісництва Тростянецького лісгоспу (06.10.1996), неподалік від с. Битиця Сумського р-ну, у кв. 20 Битицького лісництва Сумського держлісгоспу (20.10.2000), сіл Поділ і Великі Будки Недригайлівського р-ну, у кв. 121 Недригайлівського лісництва Роменського лісгоспу (12.10.2002), с. Сінне Краснопільського р-ну Сумської обл. (13.10.2002).

*****Grifola umbellata* (Fr.) Pilbт** — на коренях дуба і біля пнів у заплavnих лісвовах; поблизу м. Суми в урочищі Березняк Сумського лісництва (20.06.1984), у кв. 57 Битицького лісництва на території Битицького ландшафтного заказника (15.06.1988).

Третину описаних рідкісних видів (13) виявлено в межах території природно-заповідних об'єктів, що найбільшою мірою гарантує збереження їхніх природних біотопів. Так, по 2 види зростають у заповіднику «Михайлівська цілина», у гідрологічній пам'ятці природи та у парку-пам'ятці садово-паркового мистецтва, з ділянкою пралісу, 5 видів — у заказниках, 4 види — у заповідному урочищі із сфагновим болотом серед соснового бору. Реалізація наших пропозицій щодо створення нових природно-заповідних об'єктів поблизу сіл Нікольське, Могриця, смт Низи, с. Синівка забезпечить збереження таких видів, як *Peziza badia*, *Grifola frondosa*, *Leccinus holopus*, *Mycena permixta*, *Pluteus pellitus*, *Montagnea candollei*.

Автор висловлює щирю подяку завідуючій відділу мікології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України проф. І.О. Душці за сприяння у проведенні досліджень і допомогу, канд. біол. наук. М.П. Придуку за цінні поради і допомогу під час підготовки матеріалів статі до друку, д-ру біол. наук В.П. Гелюті за перевірку правильності визначення *Gyromitra slonevskii*.

Зразки міксоміцетів передані до гербарію Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (КИ).

1. Гелюта В.П. *Gyromitra slonevskii* Heluta — новий вид дискоміцета (Pezizales) з України // Укр. ботан. журн. — 2001. — 58, № 1. — С. 83–85.
2. Вассер С.П. Флора грибов Украины. Агариковые грибы. — Киев: Наук. думка, 1980. — 328 с.
3. Вассер С.П. Флора грибов Украины. Аманитальные грибы. — Киев: Наук. думка, 1992. — 170 с.
4. Зерова М.Я., Радзівєвський Г.Г., Шевченко С.В. Визначник грибів України; т. 5, кн. 1. Базидіоміцети. — К.: Наук. думка, 1972. — 242 с.
5. Зерова М.Я., Сосін П.Є., Рожченко Г.Л. Визначник грибів України; т. 5, кн. 2. Базидіоміцети. — К.: Наук. думка, 1979. — 568 с.
6. Карпенко К.К. Макроміцети заповідника «Михайлівська цілина» // Укр. ботан. журн. — 1980. — 36, № 3. — С. 73–78.
7. Карпенко Е.К. Пластинчатые и трубчатые шляпочные грибы (порядки *Boletales*, *Russulales*, *Entolomatales*, *Tricholomatales*, *Amanitales*, *Agaricales*) северо-востока Левобережной Украины: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. — Киев, 1987. — 24 с.
8. Карпенко К.К. Нові для Української РСР види шапинкових грибів // Укр. ботан. журн. — 1988. — 45, № 1. — С. 54–56.
9. Коваленко А.Е. Порядок *Hygrophorales*. — Л.: Наука, 1989. — 175 с.
10. Морочковський С.Ф., Зерова М.Я., Лавітська З.Г., Сміцька М.Ф. Визначник грибів України; т. 2. Аскоміцети. — К.: Наук. думка, 1969. — 522 с.
11. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование / А.М. Маринич, В.М. Пашенко, П.Г. Шищенко. — Киев: Наук. думка, 1995. — 224 с.
12. Сміцька М.Ф. Пецицові гриби України. — К.: Наук. думка, 1975. — 174 с.
13. Червона книга України. Рослинний світ. — К.: УРЕ, 1996. — 603 с.

14. Kirk P.M., Cannon P.F., David J.C., Stalpers J.A. Ainsworth & Bisby's Dictionary of the Fungi. — CABJ Bioscience: CAB Int. 9th Edition, 2001. — 656 p.
15. Moser M. Die Röhrlinge- und Blätterpilze (Polyporales, Boletales, Agaricales, Russulales). — 5. vul. bberarb. Aufl. — Stuttgart; New York: Fischer, 1983. — Bd. 2, b/2, H 2. — 533 s. — (Kleine Kryptogamenflora. Begründet von H. Gams).
16. Pegler D.N., Spooner B.M., Yong T.W.K. British Truffels. A revision of British Hypogeous Fungi. — Kew: Royal Botanic Garden, 1993. — 216 p.

Рекомендує до друку
В.П. Гелюта

Надійшла 04.07.2003

E. K. Karpenko

Сумской государственной педагогический
университет им. А.С. Макаренка

НОВЫЕ И РЕДКИЕ ДЛЯ УКРАИНЫ ВИДЫ
МАКРОМИЦЕТОВ ИЗ СЕВЕРО-ВОСТОЧНОЙ
ЧАСТИ ЛЕВОБЕРЕЖНОЙ ЛЕСОСТЕПИ

Приводятся данные о местонахождении в северо-восточной части Левобережной Лесостепи Украины 39 редких видов макромицетов из отделов *Ascomycota* и *Basidiomycota*, среди которых 3 вида являются новыми для микобиоты Украины (*Hydnotria tulasnei* (Berk.) Berk. et Broome, *Mycena permixta* (Britzelm.) Sacc., *Phaeomarasmium granulosis* J.E. Lange), 6 видов — занесены в Красную книгу Украины (*Morchella steppicola* Zerova, *Grifola frondosa* (Fr.) Gray, *G. umbellata* (Fr.) Pilát, *Leucoagaricus macrorrhizus* Locq. ex Horak, *Mutinus caninus* Fr., *Phaeolepiota aurea* (Fr.) Maire ex Konrad et Maubl.).

K. K. Karpenko

Sumy State Pedagogical University
named after A.S. Makarenko

NEW AND RARE FOR UKRAINE SPECIES
OF MACROMYCETES FROM THE NORTH-EAST
PART OF THE LEFT-BANK FOREST-STEPPE

Data about localities of 39 rare species of *Ascomycota* and *Basidiomycota* macromycetes from the north-east part of the Left-Bank Forest-steppe of Ukraine are given, including three new for mycobiota of Ukraine (*Hydnotria tulasnei* (Berk.) Berk. et Broome, *Mycena permixta* (Britzelm.) Sacc., *Phaeomarasmium granulosis* J.E. Lange) and six registered in the Red Data Book of Ukraine (*Morchella steppicola* Zerova, *Grifola frondosa* (Fr.) Gray, *G. umbellata* (Fr.) Pilát, *Leucoagaricus macrorrhizus* Locq. ex Horak, *Mutinus caninus* Fr., *Phaeolepiota aurea* (Fr.) Maire ex Konrad et Maubl.).